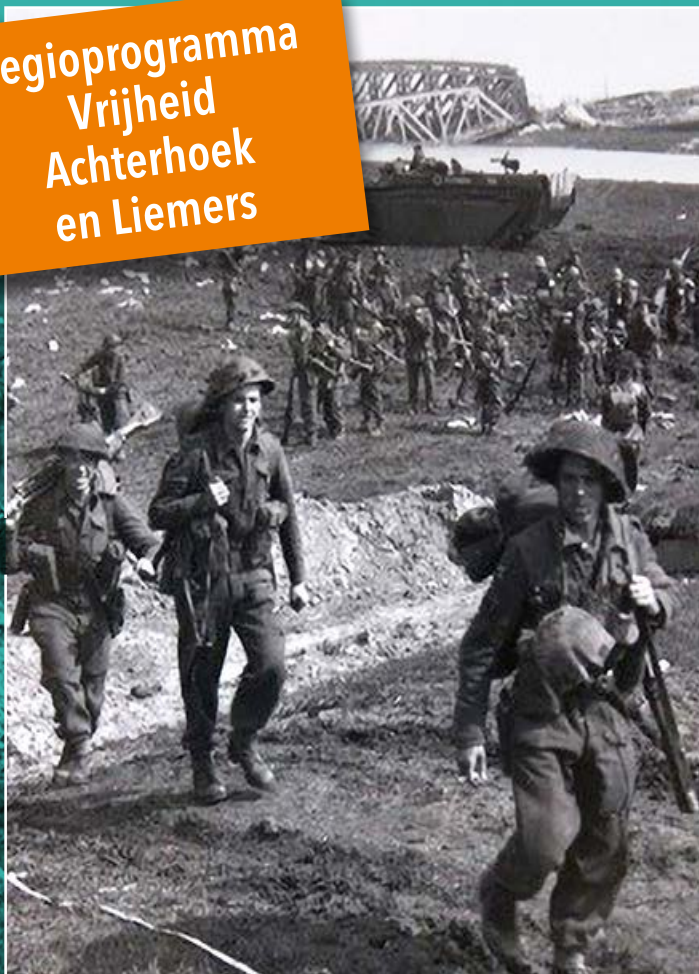

**Regioprogramma
Vrijheid
Achterhoek
en Liemers**

Fietsroute 3

Westervoort – Duiven – Zevenaar
44 kilometer

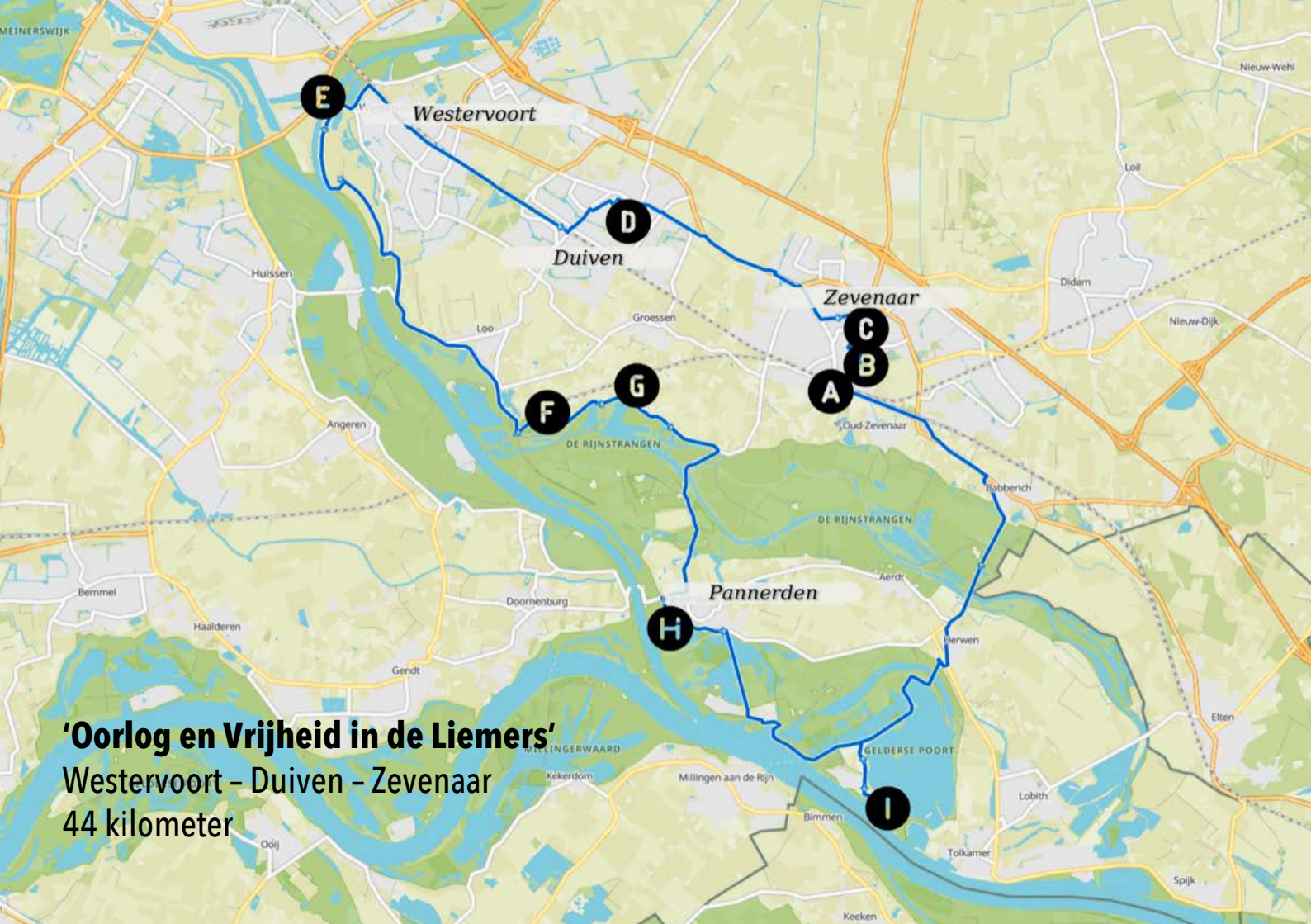
Oorlog en Vrijheid in de Liemers

Welkom bij deze fietsroute over oorlog en vrijheid in de Liemers. Deze route gaat langs belangrijke plekken die te maken hebben met de Tweede Wereldoorlog en vrijheid. Elke plek heeft zijn eigen verhaal. U start en eindigt bij station Zevenaar.

De fietsroute is deel 3 van 5 fietsroutes. Deze routes vullen elkaar aan, maar zijn ook afzonderlijk af te leggen.

Heel veel fietsplezier gewenst!

'Oorlog en Vrijheid in de Liemers'

Westervoort - Duiven - Zevenaar

44 kilometer

- 1** De route start bij de plaquette voor het Gevallen Spoorwegpersoneel op station Zevenaar. **A**
- 2** Fiets vanaf het station rechtsaf over het Stationsplein om links af te buigen naar de Kerkstraat.
- 3** Aan uw rechterzijde vindt u De Turmac Cultuurfabriek. **B**
- 4** Vervolg uw weg over de Kerkstraat. Sla rechtsaf naar de Markt. Vervolg uw weg naar de Wittenburgstraat.
- 5** Sla linksaf naar de Didamsestraat. De Vier Tamboers bevindt zich rechts op het Raadhuisplein. **C**
- 6** Fiets richting de Arnhemseweg. Sla rechtsaf naar de Arnhemseweg.
- 7** Volg de Arnhemseweg en ga rechtdoor over 3 rotondes gedurende ongeveer 2 km. Weg vervolgen naar de Oostsingel.
- 8** Ga met het fietspad onder de Oostsingel door en volg uw weg over de Rijksweg. Ga rechtdoor over één rotonde gedurende ongeveer 1 km.
- 9** Sla linksaf naar de Kastanjelaan en ga na de kerk rechtsaf het Remigiusplein op. Stap hier van uw fiets af. Hier vindt u de Vogelvlucht Fontein. **D**
- 10** Houdt bij de fontein rechts aan en ga verder over het Remigiusplein richting 't Buske.
- 11** Sla aan het eind van de weg linksaf naar De Bongerd. Sla rechtsaf naar de Van Schaikstraat en linksaf naar de Van Houtstraat. Sla aan het eind van de weg linksaf naar de Burgemeester van Dorth tot Medlerstraat. Ga rechtdoor op de rotonde en sla na het spoor direct rechtsaf op de Parallelweg.
- 12** Blijf het spoor volgen tot u de IJsselbrug bereikt. Sla linksaf de IJsseldijk op. Sla rechtsaf de Veerдам op. U bevindt zich bij Oorlogsmonument Oversteek naar de Bevrijding. **E**
- 13** Fiets verder op de Kleine Pley. Sla rechtsaf naar de Pleijdijk en volg deze voor ca. 1,5 km.
- 14** Sla rechtsaf naar de Schans en ga verder op de Loodijk gedurende ruim 3 km.
- 15** Neem voor het spoor een flauwe bocht naar rechts om de Loodijk te volgen en sla na het spoor direct linksaf naar de Rijnstrangenweg.
- 16** Sla rechtsaf naar de Leuvensedijk. Het Monument voor de Broers Meuwsen bevindt zich even verderop aan de linkerzijde. **F**
- 17** Fiets gedurende ca. 1,5 km verder over de Leuvensedijk en u vindt een deel van een oude tankversperring uit WOII aan uw rechterkant. **G**
- 18** Fiets gedurende ca. 2 km verder over de Leuvensedijk en De Oliemolen. Maak vervolgens een scherpe bocht naar rechts naar de Berghoofdseveerweg en volg deze voor ca. 2 km.
- 19** Vervolg uw weg naar de Hoogeweg en sla in Pannderden rechtsaf naar de Doornenburgseweg.
- 20** Sla linksaf naar de Rijndijk. Stop bij de waterkering voor een uitzicht over Pannderden. **H**
- 21** Ga verder op de Rijndijk en sla rechtsaf op de Lobberdenseweg. Volg deze voor ca. 1,5 km en sla aan het einde linksaf naar de Kijfwaard. Volg deze weg voor ca. 2,5 km.
- 22** Fiets na het recreatiepark rechtsaf naar de Bijlandseweg.
- 23** Volg deze weg tot u de Bijland Commonwealth War Cemetery bereikt. **I**
- 24** Fiets terug over de Bijlandseweg en houdt rechts aan. Sla aan het eind van de weg rechtsaf en volg het pad voor ca. 2 km.

- 25 Vervolg uw weg naar de Puttmanskrib.
- 26 Sla linksaf naar de Herwensedijk en maak een scherpe bocht om op de Herwensedijk te blijven.
- 27 Steek de Batavenweg over en volg de Molenstraat.
- 28 Neem op de rotonde de 1ste afslag naar de Brugweg.
Volg de weg gedurende ca. 3 km tot u een rotonde bereikt.
- 29 Fiets langs het kasteel en ga rechtsaf op de Hofstraat. Houdt links aan op de splitsing en volg de Molenstraat.
- 30 Neem op de rotonde de 3e afslag naar de Babberichseweg.
- 31 Volg voor ca. 1 km tot de volgende rotonde. Neem de 1e afslag op de rotonde en volg de Babberichseweg langs het spoor.
- 32 Volg de Ringbaan-Zuid langs het spoor en ga bij het bereiken van het Stationsplein onder het spoor door.
- 33 U heeft uw begin- en eindbestemming, Station Zevenaar, bereikt aan uw linkerkzijde. **A**

Download route (GPX)
Open de route in een navigatie-app

Download

9

A

Station Zevenaar

Hier, op station Zevenaar zien we op een bronzen plaquette aan de muur. Het oude symbool van de Nederlandse Spoorwegen, een gevleugeld wiel, prijkt bovenaan. Daaronder staan twee namen: Jan L. ten Brundel en Gerard H.A. van der Loop.

Op een zomerse ochtend in 1944, is Jan ten Brundel aan het werk in de stationshal van Zevenaar, als het station plotseling wordt aangevallen door vliegtuigen. Het is 16 augustus, net na 11.00 uur. De kogels vliegen rond, doorzeven de muren en raken Jan dodelijk. Totaal onverwacht wordt hij hier slachtoffer van de oorlog.

De tweede naam is die van Gerard van der Loop. Op 9 maart 1945 komt hij om het leven als hij in Vorden een niet-ontplofte V1-bom probeert te demonteren. Bommen demonteren is geen kleine klus – die bommen zijn onvoorspelbaar en bijzonder gevaarlijk. Toch doet Gerard het, misschien om anderen te beschermen tegen de dreiging. Maar hij betaalt er de hoogste prijs voor.

Deze plaquette hangt hier niet zomaar. Na de oorlog besluit de NS elk personeelslid dat is omgekomen, te eren. Al hun namen zijn op plaquettes vastgelegd en deze zijn verspreid in stations over het land. In Utrecht, op het grote 'Monument voor Gevallen Spoorwegpersoneel', zijn hun namen ook te vinden.

J. L. TEN BRUNDEL,
eerste arb., geb. 6.11.93
te Gendringen, overl.
door beschieting 16.8.44

G. H. A. v. d. LOOP,
railw.-controleur, geb.
13.8.1924 te Cuijk; overl.
d. oorlogsgeweld 9.3.45

B

Turmac fabriek, Zevenaar

Bij de oude Turmac fabriek in Zevenaar, speelt zich het verhaal van Carel Wilhelm Gersdorf af. Carel Gersdorf is directeur van de Turmac Tobacco Company. Midden in de oorlog, in 1944, terwijl de bezetting overall om hem heen dreigt, zet hij zich in voor het verzet door onderduikers te helpen en geld in te zamelen.

Gersdorf laat op het station, sigaretten uitdelen aan de krijgsgevangenen die op het station worden vastgehouden. Het zijn mannen die op weg zijn naar Duitsland, onbekend met wat hen te wachten staat. Dat onverwachte gebaar, dat kleine pakje sigaretten dat ze plotseling in handen krijgen: het moet een glimp van

medeleven zijn geweest, een sprankje hoop. Dit gebaar blijft niet onopgemerkt en wekt de woede van de nazi's. Het duurt niet lang voordat ze Gersdorf arresteren. Hij wordt door een nekschot om het leven gebracht. Gersdorf wordt aan de kant van de weg achtergelaten. Het geeft nog maar eens aan welke risico's mensen namen die in opstand durfden te komen, soms met de meest ernstige gevolgen.

Carel Wilhelm
Gersdorf

De Vier Tamboers, Zevenaar

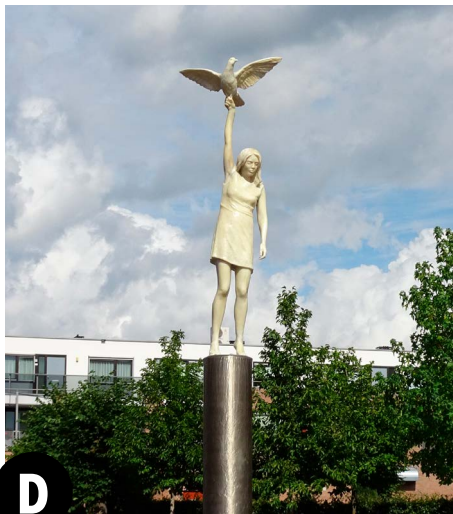
U staat voor het oorlogsmonument 'De Vier Tamboers', een monument ter nagedachtenis aan alle burgerslachtoffers tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Dit is het verhaal van de Joodse Jozef Rosenberg, inwoner van Zevenaar in de jaren '40 en eigenaar van de Firma Gerson Rosenberg, een zaak voor herenmode aan de Marktstraat.

De regels van de bezetter worden strenger, de dreiging steeds groter. Op een dag moet Jozef zich melden om in Duitsland te werken, maar hij vertrouwt het niet. Hij besluit om onder te duiken met zijn gezin, een keuze die zijn leven zal redden.

Franz Heister, een dorpsgenoot, neemt het risico om de familie Rosenberg in huis te nemen. Op 7 februari 1943 verdwijnt de familie in de schaduw van de Weverstraat, waar de zolder van huisnummer 4 hun nieuwe wereld wordt. Meer dan twee jaar, 786 dagen, zitten ze daar verstopt, zonder ooit een glimp van daglicht op te vangen. Dagelijks zet Jozef een streepje op het behang om de tijd bij te houden, als een verborgen kalender vol stille hoop.

Op een dag komen Duitse soldaten aan de deur, op zoek naar ondergedoken Joden. De familie op zolder moet zich muisstil houden, hun levens in handen van een enkele officier die op dat moment besluit om verder te gaan. Uiteindelijk breekt dan de ochtend van 3 april 1945 aan. Canadese soldaten marcheren door Zevenaar. Die middag, na 786 dagen, komen de Rosenbergs naar buiten. Bleek, zo wit als het daglicht dat ze eindelijk weer zien. Niemand wist dat ze daar zaten. De burens wisten van niets. En daar staan ze ineens – levend, tegen alle verwachtingen in. Hun huis is door een bombardement verwoest, maar dat maakt niets meer uit. Ze hebben het overleefd. In het Liemers Museum is de strook behang te vinden waarop Jozef Rosenberg de dagen bijhield, die hij en zijn familie ondergedoken zaten.

D

Vogelvlucht, Duiven

Hier in het centrum van Duiven is een uniek kunstwerk te zien, genaamd 'Vogelvlucht'. Het kunstwerk laat een man en vrouw zien, ieder hangend aan een duif die neerstrijkt. Het staat symbool voor de groei van de plaats, en toont de geschiedenis van Duiven. Een unieke gebeurtenis in Duiven, die weliswaar niet in dit kunstwerk te zien is, is de brand van een olietrein, aan het eind van de Tweede Wereldoorlog. Het speelt een rol in het verzet tegen de Duitsers.

Door de snelle opmars van de geallieerden naar Nijmegen komen de Duitsers in Arnhem in een benarde situatie terecht. Het ligt voor de hand dat Arnhem het volgende aanvalsdoel zal zijn. Om te voorkomen dat hun voorraden in vijandelijke handen vallen, besluiten zij de laatste resten brandstof uit de tanks op het Shell-terrein aan de Westervoortsedijk over te pompen in een gereedstaande trein. Of deze operatie is verraden, is niet bekend, maar het gevolg is desastreus.

Op 5 september 1944 wordt de olietrein, die zich tussen Westervoort en Duiven bevindt, plotseling aangevallen door Engelse jachtvliegtuigen. Ooggetuigen zien tegen het middaguur een lange trein vanuit Arnhem naderen. Als de trein de overgang aan de Horsterstraat bereikt, duiken plotseling Engelse jachtvliegtuigen op.

De geallieerde toestellen vliegen steeds lager en openen het vuur. Er ontstaat een hevige schotenwisseling, gevolgd door een enorme ontploffing. De lucht wordt zo donker van de rook, dat het lijkt op een zonsverduistering. Uiteindelijk komt de trein tot stilstand op station Duiven, waar de trein uitbrandt en ook het station zelf in vlammen opgaat.

E

Oorlogsmonument Oversteek naar de bevrijding, Westervoort

Westervoort is een van de eerste Nederlandse gemeenten die zwaar te lijden heeft onder de Duitse inval op 10 mei 1940. De bruggen bij Westervoort zijn van groot strategisch belang, daarom heeft het Nederlandse leger zich bij het fort aan de IJsseldijk opgesteld. Ondanks hun aanwezigheid kunnen de Nederlandse troepen weinig uitrichten tegen de Duitse opmars. Om de vijand alsnog te dwarsbomen, blazen zij de bruggen op.

Aan het einde van de oorlog komt - vanwege operatie Market Garden (september 1944) - Westervoort opnieuw in de frontlinie te liggen.

De slag om de Arnhemse brug woedt in alle hevigheid, en in Westervoort heeft het Duitse leger veel afweergeschut opgesteld. Deze posities worden door de geallieerden vanuit de lucht bestookt, wat de situatie voor de bevolking uiterst gespannen maakt.

De omstandigheden in Westervoort verslechteren snel. Op 16 november 1944 is de situatie zo kritiek dat de Duitse bezetter opdracht geeft tot evacuatie van de inwoners. Een groot deel van de bevolking verzamelt zich bij het viaduct op de Dorpstraat, met slechts het hoognodige aan bezittingen. Alleen boeren die voor het vee moeten zorgen, mogen blijven. In april 1945 is Westervoort opnieuw het middelpunt van een slag om Arnhem. Vanuit Westervoort trekken 20.000 Engelse en Canadese soldaten, bekend als de Polarbears, de IJssel over. Deze tweede slag om Arnhem, onder de codenaam 'Quick Anger', verloopt voorspoedig en leidt op 12 april tot de bevrijding van Arnhem vanaf de oostkant. Westervoort heeft echter zwaar te lijden onder de gevechten. Voor de tweede keer worden de bruggen opgeblazen, ditmaal door de Duitse troepen. De schade aan het dorp is enorm, maar uiteindelijk betekent deze strijd de definitieve bevrijding van de regio.

Na de bevrijding in mei 1945 kunnen de inwoners eindelijk terugkeren naar hun dorp.

Herdenkingsmonument broers Meuwsen, Groessen

Vlak voor Groessen staan een bord en een kunstwerk, een monument. De tekst op het bord gaat over het verhaal van Piet en Jan Meuwsen, twee broers. Een tragisch verhaal.

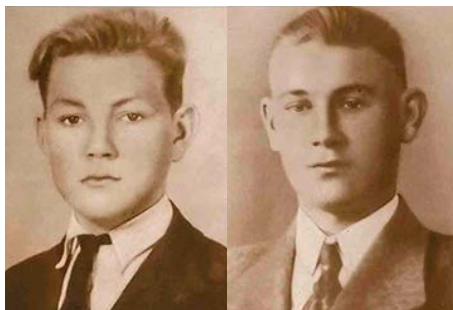
Op dinsdag 19 september 1944 heerst er grote onrust in de lucht boven de Liemers. Amerikaanse en Duitse jachtvliegtuigen raken met elkaar in gevecht, waarbij zes toestellen worden neergehaald. Een Duitse piloot weet met zijn parachute veilig te landen in de

Pannerdense Waard bij Groessen. Twee andere Duitse vliegtuigen storten neer in de uiterwaarden. De situatie trekt al snel de aandacht van nieuwsgierige buurtbewoners. De 17-jarige Piet Meuwsen is in de buurt omdat hij de koeien van zijn vader aan het melken is in de uiterwaarden. Zijn broer Jan, 23 jaar oud, is onderweg naar huis en passeert toevallig de plek. Ondertussen zijn ook Duitse soldaten op zoek naar de neergestorte vliegtuigen. Er wordt geschoten, en volgens een ooggetuige fluiten de kogels de nieuwsgierige jongens om de oren. Jan en Piet Meuwsen proberen zich in een duiker van een sloot te verbergen, maar de Duitsers ontdekken het tweetal. Ze worden opgepakt en meegenomen naar een nabijgelegen huis.

Wat er vervolgens precies gebeurt, blijft onduidelijk. Over de dood van de broers bestaan twee versies. Volgens hun neef Jo Schepers vertelt de familie dat dronken Duitse soldaten ontdekken dat zij per ongeluk hun eigen vliegtuig hebben neergehaald. Uit woede en frustratie executeren ze Jan en Piet, nadat deze eerst hun eigen graf moeten graven. Een ander verhaal stelt dat de Duitsers denken dat de broers op hen hebben geschoten. Hoewel er geen wapens bij de jongens worden gevonden, worden ze toch gefusilleerd.

De Duitsers weigeren aanvankelijk de lichamen vrij te geven. Pas na bemiddeling door de kapelaan mogen de ouders hun zonen op maandag 25 september herbegraven, onder de voorwaarde dat de begrafenis zonder ongeregelde heden zal verlopen.

De tragedie van Jan en Piet Meuwsen wordt niet vergeten. In de zomer van 1946 ontvangen hun ouders een brief van koningin Wilhelmina, die hen erkenning en troost biedt. Opvallend is dat de koningin in de brief spreekt over een Engels vliegtuig, wat duidt op verwarring rondom de gebeurtenissen.

Tankversperring Leuvenstedijk, Groessen

Voor u staat een bijzonder bouwwerk, een tankversperring. Deze betonnen muur is in 1939 gebouwd en was bedoeld om de vijand tegen te houden.

Het staal van de spoorrails is van Duitse makelij en afkomstig van de voormalige Duitse staalfabrikant 'Union' uit Dortmund.

Tijdens de Duitse inval in mei 1940 blijkt deze versperring echter geen effect te hebben, omdat de invallers een andere route kiezen. Zowel tijdens als na de oorlog zijn er verschillende

pogingen gedaan om de versperring te verwijderen, maar dit blijkt een lastige en kostbare operatie. Uiteindelijk besluit het polderbestuur in 1949 om slechts zes meter van het bovenste deel van de dijk te verwijderen, wat een bedrag van 780 gulden kost. Een gedeelte van 30 meter blijft staan.

De tankversperring is als tastbaar en markant restant van een verdedigingswerk een belangrijk onderdeel van het historisch gegroeide landschap van de gemeente Duiven en in het bijzonder Groessen, dicht bij de Duitse grens. In 2020 is het daarom uitgeroepen tot gemeentelijk monument.

H

Pannerden

In oktober 1944 is Zuid-Nederland grotendeels bevrijd. Het Gelders Eiland is in maart 1945 nog steeds in Duitse handen en wordt het toneel van de strijd tussen de Duitse bezetters en de geallieerde troepen. Vanaf 10 februari moeten de inwoners van het Gelders Eiland evacueren naar het noorden.

De bevrijding van Pannerden en omgeving is bijzonder. Op de dijk bij de Putmanskrib vindt op 3 april een ontmoeting plaats tussen de Canadezen die op 1 april de Elterberg hebben veroverd en de Britten die bij Pannerden overgestoken zijn.

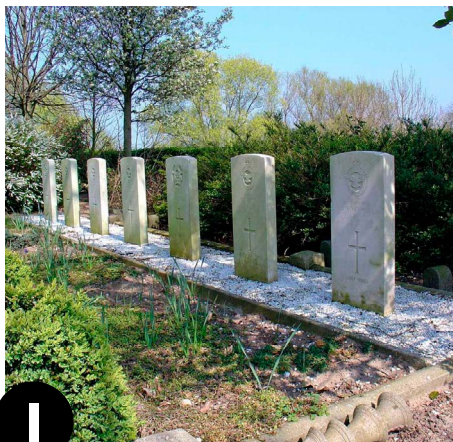
Nergens is meer een vijand te bekennen en dus wordt vastgesteld dat het Gelders Eiland is bevrijd. Het gebied is zo goed als leeg. Er zijn dus maar weinig mensen die de bevrijding van het Gelders Eiland in april 1945 hebben meegemaakt. Pas weken later krijgen de inwoners toestemming om terug te keren. Zij treffen hun huizen zwaar beschadigd en leeggehaald aan. Voor velen ontbreekt het aan alles. Hulp komt maar langzaam op gang.

"Mijn vader kwam terug uit Onderdendam, niet ver van Bedum in Groningen. Hij reed op zijn fiets met houten wielen terug naar Pannerden om te kijken wat er van het huis over was. Later kon de familie terugkeren." Hugo van den Boogaard

De gemeente Pannerden telt na de bevrijding 1571 inwoners, verdeeld over ruim 250 gezinnen. Ze hebben allen in meer of mindere mate schade aan hun huizen en bezittingen. Pannerden wordt geadopteerd door de gemeente Hillegom, waar hun oud-burgemeester Jhr. Mr. Otto van Nispen tot Pannerden burgemeester is. Regelmatig komen er auto's met hulpgoederen uit Hillegom.

In augustus 1945 kunnen de inwoners het bevrijdingsfeest vieren. De vreugde onder de teruggekeerde inwoners is goed zichtbaar. Inwoners verzamelen zich tegenover het schuttersgebouw en gemeentehuis in Pannerden.

I

De Byland, Tolkamer

Een jaar voor de bevrijding, in de nacht van 16 op 17 juni 1944, stort een bommenwerper neer in Spijk, een dorp even verderop.

Een Britse bommenwerper komt terug vanuit het Ruhrgebied en wordt neergeschoten door een Duitse 'nachtjager'. De inzittenden hebben niet genoeg tijd om hun parachutes te gebruiken en het vliegtuig wordt aan stukken geschoten. Wrakstukken en de lichamen van zeven bemanningsleden liggen verspreid in Spijk. De bemanning bestond uit moedige

militairen van de Royal Air Force (RAF) en de Royal Canadian Air Force (RCAF): De lichamen worden overgebracht naar een paardenstal bij de T&A (Terwindt en Arntz) steenfabriek. Een lokale timmerman maakt zeven kisten voor de omgekomen bemanningsleden. Verschillende partijen van de bevolking werken samen om deze tragedie te verwerken, als een gebaar van verbroedering. De lichamen krijgen later een graf op begraafplaats De Byland onder een grote boom. Tot op de dag van vandaag vindt hier elk jaar op 4 mei de Dodenherdenking plaats – als plek waar de vrijheid wordt geëerd en hun opoffering niet wordt vergeten.

Bombardement bruggen

Station Zevenaar

Dit is het einde van deze fietsroute met een verzameling aan verhalen rondom oorlog en vrijheid in deze regio. Het is belangrijk dat we de verhalen niet vergeten.

De fietsroute is een aanvulling op het Vrijheidskwartet, een initiatief vanuit het Regioprogramma Vrijheid Achterhoek en Liemers. Meer informatie over de andere vier routes en het Vrijheidskwartet kunt u vinden op de site van het Nationaal Onderduikmuseum.

Brug Westervoort

Regioprogramma Vrijheid Achterhoek en Liemers

Ook benieuwd naar de vier andere fietsroutes uit deze serie? Deze routes vullen elkaar aan, maar zijn ook afzonderlijk af te leggen.

Een kwartet met betekenis

Het Vrijheidskwartet is meer dan een spel; het is een verbinding van verhalen, monumenten en gebeurtenissen die een belangrijke rol hebben gespeeld in de Tweede Wereldoorlog. Dankzij de input van de gemeenten worden lokale herinneringen en thema's op een toegankelijke manier gedeeld.

Het kwartet is ondersteund door de Provincie Gelderland.

Het kwartet is verkrijgbaar in het Nationaal Onderduikmuseum.

De fietsroutes Vrijheid zijn gerealiseerd vanuit het **Programma Vrijheid Achterhoek en Liemers**, met ondersteuning door de provincie Gelderland.

Deelnemende gemeenten:

Aalten, Berkelland, Bronckhorst, Doetinchem, Duiven, Montferland, Oost Gelre, Oude IJsselstreek, Westervoort, Winterswijk en Zevenaar, in samenwerking met de Duitse grensstreek.

Team Vrijheid

Tekst fietsroutes: Lasse Wenting
Redactie: Gerda Brethouwer, Aileen Temming en Miriam Szalata
Vormgeving: Ben Lammers

Meer informatie:

info@onderduikmuseum.nl
telefoon: 0543 47 17 97

Bekijk alles over de
Vrijheidsroute

GRNSLAND
GRNZLAND

GELDERLAND
in VRIJHEID

nationaal
onderduikmuseum